

Лілія РОМАНКОВА

кандидат психологічних наук, доцент,
докторант Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
завідувач відділу виховної
та психолого-педагогічної роботи
Прикарпатського національного
університету імені В. Стефаника

Ключові слова: волонтерський рух,
волонтер, волонтерство, волонтерська
діяльність, студентська молодь, соціаль-
ні цінності, моральні цінності.

*У статті розкривається фе-
номен волонтерської діяльності
як складової формування мораль-
них цінностей студентської моло-
ді; як засіб розвитку, саморозвит-
ку й самоактуалізації особистості;
як ефективного механізму вирішен-
ня актуальних педагогічних та со-
ціальних проблем.*

УДК 159.923.32:17.022.1

**ВОЛОНТЕРСЬКА
ДІЯЛЬНІСТЬ
ЯК СКЛАДОВА
ФОРМУВАННЯ
МОРАЛЬНИХ
ЦІННОСТЕЙ
СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ**

© Романкова Л., 2015

Актуальність досліджуваної проблеми.
Нині в українському суспільстві відбува-
ються кардинальні зміни в соціальній, еко-
номічній, політичній та духовній сферах.
Більшою мірою ці зміни торкаються фор-
мування і розвитку особистості молодого
покоління, яке є чутливим індикатором
суспільних трансформацій і визначає в ці-
лому потенціал розвитку суспільства. Ба-
гатьох учених, громадських діячів хвилює
питання про те, чи буде сучасне покоління
виступати тим потенціалом динамічного
розвитку нашої країни, що прагне пра-
цювати на її благо, вкладати свій розум, та-
лант, здібності в справу її процвітання.

Сучасна Україна знаходиться на етапі
становлення нового громадянського су-
спільства, яке повинно базуватися на прин-
ципах гуманізму, цінностях толерантності
та моральності.

Одним з важливих наслідків розбудови
громадянського суспільства в Україні став
активний розвиток відносно нового для країни
соціального явища – волонтерського руху.

Будучи започаткованим у традиції без-
корисливої допомоги нужденним, істо-

рично притаманній українській національній культурі, і взявши на озброєння досвід ряду передових у цій сфері західних країн, вітчизняний волонтерський рух з кожним роком набуває все більшої потужності, об'єднує більше громадян та залучає значні ресурси, що потребує чіткого законодавчого регулювання.

Держава своєчасно реагує на цей поклик часу, що переконливо свідчить визначення у законодавчому полі основ державної політики щодо волонтерства, внесення до законодавства основних термінів і понять стосовно цього соціального явища, визначення суб'єктів державного управління і громадського самоврядування, відповідальних за розвиток волонтерського руху.

На сьогодні законодавчо визначений термін «волонтерський рух», задекларовано, що підтримка і сприяння його розвитку є одним з основних напрямів державної політики у сфері соціальної роботи з дітьми і молоддю. У 2001 р. в Україні організовано проведення Міжнародного року волонтерів, у межах якого розроблено низку заходів щодо сприяння розвитку в Україні волонтерського руху. У 2003 р. Кабінетом Міністрів України утворено Координаційну раду з питань розвитку та підтримки волонтерського руху, визначено термін «волонтер», легітимізовано право волонтерів на їх залучення до надання соціальних послуг відповідно до положення, затвердженого Кабінетом Міністрів України, яке регулює цю діяльність, передбачено право суб'єктів, які надають соціальні послуги, залучати волонтерів на договірних засадах для виконання цієї роботи. Основними напрямками виконання Загальнодержавної програми підтримки молоді на 2004–2008 роки передбачено підтримку трудових та волонтерських загонів молодіжних громадських організацій, діяльність яких спрямована на реставрацію та відновлення об'єктів культурної спадщини, меморіальних комплексів, пам'ятників бойової та трудової слави, допомогу соціально незахищеним верствам населення. Намічено також сприяння розвитку волонтерського молодіжного громадського руху, визначено термін «волонтерська діяльність у сфері

надання соціальних послуг», її основні застави, суб'єкти, які займаються цією діяльністю, напрями й шляхи її проведення, соціальні послуги, до надання яких соціальною службою можуть залучатися волонтери, порядок і механізм співпраці волонтерів (волонтерських організацій, об'єднань) із соціальною службою, координатори волонтерської діяльності у сфері соціальних послуг – Міністерство праці та соціальної політики України, Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді.

Зазначені нормативно-правові акти України забезпечили передумови для поширення волонтерського руху в Україні, його становлення та організаційного оформлення.

Вагомий внесок у становлення теорії волонтерства, розробку його теоретичних та методологічних засад зроблено російськими (І. Айнутдинова, О. Акімова, Л. Вандишева, В. Пестрикова), українськими (О. Безпалько, І. Зверева, Н. Заверико, Г. Лактіонова, Л. Міщик, І. Мигович, С. Пальчевський, В. Петрович, Ю. Поліщук, А. Рижанова, М. Тименко) і зарубіжними (Р. Лінч, С. Маккарлі (США), Л. Питка, Є. Матерна (Польща) дослідниками, які визначили сутність, ознаки, особливості, напрями та принципи волонтерської роботи.

На особливу увагу заслуговують праці: А. Капської, О. Любарської, В. Назарук, В. Петрович, Ю. Поліщук (визначено принципи волонтерської роботи); І. Звереві, Г. Лактіонові, С. Савченко, С. Харченко (обґрунтовано роль волонтерства як складової соціально-педагогічної роботи з молоддю); О. Безпалько, Р. Вайнола, Н. Заверико, А. Капської (розкрито технології залучення та підготовки молоді до волонтерської діяльності); О. Кузьменко, Н. Романова, С. Толстоухова (визначено особливості роботи волонтерів у центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді); Ю. Поліщук (обґрунтовано волонтерство як складову соціально-педагогічної діяльності молодіжних організацій); З. Бондаренко (розкрито особливості організації волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу); Т. Лях, Л. Міщенко, К. Пото-

па, Є. Фаворова (подано класифікацію волонтерських груп, зміст та напрями роботи волонтерів, аналіз особливостей соціально-педагогічної діяльності студентських волонтерських груп); Н. Романова, Н. Трубникова, Н. Черепанова (визначено мотиваційні фактори участі у волонтерській діяльності).

Виклад основного матеріалу. Вища освіта в Україні відіграє значну роль у системі соціальних інституцій, виконує важливі функції передачі знань, умінь і навичок професійної діяльності, розвиває у молоді ерудицію та інтелект і реально визначає культурні орієнтири майбутнього суспільства. Тому необхідно створювати середовище, у якому б суб'єкти навчально-виховного процесу були спроможні вчитися й працювати для досягнення спільної мети. У зв'язку з цим питання залучення студентів до волонтерської діяльності є актуальними, оскільки різноманітність напрямів, форм і методів волонтерської діяльності відкриває широкі перспективи для активізації духовного, інтелектуального та культурного потенціалу всіх учасників навчально-виховного процесу.

Для України, як і для всього світу, волонтерство є актуальним і важливим. *По-перше*, це ефективний спосіб вирішувати складні проблеми окремої людини, суспільства і навколишнього середовища. *По-друге*, волонтерство привносить у соціальну сферу, як правило, нові творчі та сміливі ідеї щодо вирішення найгостріших і найскладніших проблем. По-третє, це спосіб, за допомогою якого кожний представник суспільства може брати участь у процесі підвищення якості життя. По-четверте, це механізм, за допомогою якого люди можуть просто адресувати свої проблеми тим, хто здатний їх вирішити.

Важливим видається уточнення поняття «волонтерська діяльність», «волонтер». У науковій літературі існує велика кількість тлумачень, за допомогою яких дослідники намагаються відобразити сутність цих дефініцій, тому спробуємо подати повну характеристику цього явища.

У статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» зазначається, що во-

лонтерська діяльність – це добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги [7]. За Т. Крижановською, волонтерська діяльність – це добровільна неприбуткова діяльність фізичних осіб – волонтерів, яка спрямована на надання допомоги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, і сприяє самореалізації волонтера [5]. На думку І. Зверевої, волонтерська діяльність – це добродійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту і процвітання спільнот і суспільства в цілому [14].

У Законі України «Про волонтерський рух» визначено, що волонтер – це фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну неприбуткову та вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер. Волонтерами можуть бути особи, які досягли 16 років або, як виняток (за згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює), з 15 років [8].

Ми погоджуємося з думкою О. Безпалько, Н. Заверико, І. Зверевої, що волонтер – це передусім добра, милосердна людина, яка володіє неабиякими комунікативними навичками і приваблює до себе людей, розуміє проблеми оточуючих та співчуває їм, має бажання безкорисливо допомагати вирішувати проблеми інших людей. Крім того, волонтер характеризується порядністю, уважністю, відповідальністю, відвертістю зі своїми клієнтами [3, с. 52]. На думку М. Дейчаківського, волонтери – найактивніші представники різних груп населення, які бажують своєю працею та участю надати дієву підтримку в становленні демократії в Україні, зробити конкретний внесок у поліпшення становища маргінальних груп чи в розвиток соціальної і культурної сфери [4]. Ми схиляємося до думки науковців, які вважають, що волонтер – це громадянин, який вільно, а не для того, щоб продемонструвати свої моральні зобов'язання чи законні обов'язки, керується ідеєю суспільної та приватної солідарності. Волонтер, який одного разу про-

демонстрував свою здатність виконувати громадянські та власні обов'язки, надалі переходить у цілковите розпорядження суспільства, сприяє вирішенню суспільних проблем і надає пріоритет турботі про бідних та нездолених. Згідно із Загальною декларацією волонтерів, волонтерство розглядається як активна участь людей у громадському житті країни, що сприяє покращенню якості життя в загальному сенсі, особистісному росту та поглибленню відчуття солідарності; реалізації основних потреб на шляху побудови більш справедливого та мирного суспільства; економічному та соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій та виражається, зазвичай, у спільній діяльності в межах різного роду асоціацій [2].

Аналіз наукових досліджень з проблеми дозволяє зробити висновок про те, що досвід волонтерської роботи як в Україні, так і за кордоном (США, Японія, Австрія, Італія, Німеччина, Великобританія, Франція та ін.), у тій чи іншій формі є в кожній країні світу, у багатьох законодавчо зафіксований та має деякі особливості щодо використання нових підходів до формування студентської молоді.

Як соціально-педагогічний феномен волонтерство зародилося в США, де вже у XIX ст. волонтери забезпечували функціонування різних некомерційних організацій. За твердженням І. Григи, французький письменник-журналіст Анрі Дюнан, вражений кривавими картинами битви коло Сольферино, запропонував ідею створення Червоного Хреста (1859) – організації, яка працювала б на волонтерських засадах і надавала першу медичну допомогу пораненим бійцям. Саме цей факт започаткував волонтерську роботу в усьому світі [13, с. 146].

Цікавою видається наукова знахідка О. Безпалько щодо започаткування волонтерської роботи в Англії, а пізніше у США студентами, які працювали в переважній більшості з населенням в сеттльмент-центрах, що виникли за аналогією з європейськими кварталами в колоніях як центри соціальної допомоги для місцевого населення, як благодійні установи на зразок Тойнбі-Холл, заснованого священиком С. Барнетом

у 1884 р. у бідній частині Лондона. Цей заклад існував за рахунок приватних пожертвувань і дав поштовх до створення більш ніж 400 благодійних установ в англійських та американських містах. Студенти, які об'єднувалися між собою на волонтерських засадах у невеликі групи, а пізніше – добровільні об'єднання, оселялися в найбідніших кварталах Лондона, а потім у багатьох міських районах по всій Великобританії, щоб на собі відчуті всі незручності бідності, проводити соціальну роботу на місцях. Вони були провідниками освіти, різних видів культурної діяльності, помічниками місцевих жителів у вирішенні радикальних соціальних проблем та наданні соціальної допомоги нужденним [17, с. 28].

Наведені факти свідчать про те, що волонтерська робота з'явилася в XIX ст. в часи поширення суспільної благодійності, кульмінацією якої став рух сеттльмент-центрів, у яких зародилися окремі напрями та форми соціальної роботи. А самі сеттльменти стали прабатьками багатьох сучасних інституцій, які успішно функціонують у територіальних та етнічних громадах різних країн. Отже, є підстави стверджувати, що волонтерська робота та студентський волонтерський рух були і є дуже актуальними.

Визначаючи волонтерську роботу, сучасні дослідники тлумачать сутність цього феномена як: соціальну практику, що може бути освоєна майбутніми фахівцями соціальної сфери поза професійною підготовкою у вищому навчальному закладі на базі громадських організацій (О. Акімова, В. Бочарова, В. Воронов, Б. Вульф, Р. Ларсен, В. Петрович, Ю. Поліщук, Н. Романова, Д. Хепурт та ін.); добровільчу діяльність, засновану на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства, без цілей отримання прибутку, одержання оплати або кар'єрного зросту; отримання всебічного задоволення особистих і соціальних потреб через надання допомоги іншим людям; основу функціонування громадських організацій, територіальних громад, форму громадянської активності населення (О. Безпалько, О. Стецьків, М. Фіров, Є. Холостова та ін.); малоспеціалізовану допомогу в різних сферах діяльності

(Л. Артюшкіна, Ю. Мацкевич, А. Мороз, А. Полянничко, Л. Радченко); філантропію – сприяння окремих осіб чи груп громадян добробуту людей через надання послуг чи коштів. «Філантропія відрізняється від благодійності й милосердя тим, що спрямована на великі групи людей та установи, організації, а не на окремих індивідів» [10, с. 280] (Р. Апресян, М. Дмитрієнко, Є. Холостова, Ю. Хорунжий).

Зупинимося на формуванні основних цінностей у процесі волонтерської діяльності. Російський психолог Н. Потапова у своєму дослідженні, присвяченому груповим і особистісним факторам соціально-психологічного клімату волонтерських об'єднань, розглядала питання ціннісних орієнтацій особистості. На думку автора, особистість освоює групові цінності за допомогою соціальної ідентифікації. Автор розводить такі поняття, як соціальна ідентифікація та соціальна ідентичність особистості. Під соціальною ідентифікацією в психології розуміється процес, за допомогою якого людина освоює норми і цінності, що панують у навколишньому світі за допомогою ототожнення себе з іншими людьми або соціальною роллю. Процес соціальної ідентичності являє собою механізм, який сприяє суб'єктивному освоєнню особистістю соціальної дійсності. Таким чином, на думку автора, процес засвоєння цінностей в групі волонтерів відбувається за допомогою механізму соціальної ідентифікації [18].

На думку авторів, розглядаючи ціннісні орієнтації особистості, включеної в якунебудь соціально значиму діяльність, необхідно розглядати всі особливості і специфіку даної діяльності. Також важливо враховувати, що ціннісні орієнтації та цінності особистості полягають у нерозривному зв'язку з мотивацією і спрямованістю особистості.

У якості важливої характеристики особистості волонтера деякі автори виділяють схильність до співпереживання та емпатії у відношенні до іншої людини. Таким чином, чим більше в людини бажання і готовність здійснювати допомогу іншим людям, тим вища її готовність до альтруїзму в конкретній ситуації [9].

На думку Л. Нікітіної, особистість волонтера характеризує альтруїстична спрямованість. Під спрямованістю автор розуміє важливу сторону особистості, яка визначає якість соціальних і моральних цінностей. Спрямованість виражається в таких елементах особистості, як ціннісні орієнтації, потреби, установки, цілі та ідеали. Ці елементи особистості також є природними стимулами особистості до такої діяльності [16].

На думку Л. Анциферової, альтруїстична спрямованість особистості формується суспільством і соціальними нормами, панівними в даній культурі. З позиції автора, суспільство висуває особистості певну систему ціннісних орієнтацій, які особистість у процесі свого становлення інтеріоризує, роблячи їх надбанням своєї особистості. Таким чином, автор вважає, що альтруїстична спрямованість особистості волонтера обумовлена громадськими морально-етичними цінностями, які сприяють добровольчій діяльності суб'єкта [12].

Сучасний вітчизняний психолог Л. Сікорська, досліджуючи ціннісно-сміслові детермінанти волонтерської діяльності, виділила ряд ціннісних орієнтацій, що мають альтруїстичну спрямованість. У якості подібних цінностей автор виділила такі, як милосердя, доброта, толерантність, соціальне право, людську гідність, свободу [9].

На думку російського психолога Л. Антілогової, альтруїзм є системою життєвої орієнтації особистості, опосередковуючи систему ціннісно-сміслових орієнтацій волонтера. Альтруїзм є центральним мотивом поведінки людини, а також критерієм моральних оцінок, визначаючи таким чином сенс життя.

Автор зазначає, що в такому випадку ставлення до інших людей ґрунтується на ідеї безкорисливої допомоги, а провідною цінністю стає благо іншої особистості і добро [11].

Вивчення психологічних характеристик волонтерів, що надають соціальну допомогу дітям і дорослим, людям з різним ступенем інвалідності, дало можливість визначити в якості провідної таку цінність, як толерантність. Сучасний російський психолог Л. Антілогова відзначає, що здатність особистості терпимо ставитися до «інакшості» іншої особистості необхідна волон-

теру, який надає допомогу різним соціальним групам [11].

На думку американського психолога Д. Брауна, здатність особистості до співпереживання та емпатії у ставленні до іншої людини ґрунтується на минулому негативному досвіді особистості. Автор описує цей механізм з погляду отождолення волонтером себе зі страждаючою особистістю, якій він надає допомогу, як самому собі. Отже, як пріоритетну автор виділяє цінність власної особистості і особистості людини в цілому. На думку автора, чим вищий рівень альтруїзму особистості, тим більша вірогідність того, що така особистість буде відчувати жалість до людини, отождонюючи себе з нею [19].

Таким чином, у якості основних цінностей волонтерів науковці виокремили такі, як толерантність, доброта, милосердя, соціальне право, людська гідність, свобода вибору, моральність, відповідальність, громадянський обов'язок.

Студентські роки – це період усвідомлення власних дій та вчинків, період формування особистісних понять, оцінки власних дій. Студентська молодь намагається шукати відображення моральних якостей у вчинках оточуючих, починає проектувати ці якості на себе, так відбувається формування моральних якостей особистості.

Формуючи моральний потенціал молоді людини, необхідно надавати не лише

уявлення про найкращі людські цінності, але й допомогти усвідомленню цих цінностей у власному житті, що дасть можливість жити відповідно до них, формувати духовні потреби, які забезпечать мотивацію життєдіяльності молоді людини.

Висновки. Залучення особистості до сфери волонтерської діяльності приводить до позитивних змін у світогляді молоді людини, комунікативної свідомості, таких особистісних новоутворень, як соціальна та інтелектуальна активність, соціальна компетентність та вміння діяти у нестандартних життєвих ситуаціях. Парадокс волонтерської діяльності полягає в тому, що, вносячи зміни в соціум, людина змінюється сама. Предметом змін у волонтерській діяльності є сам суб'єкт, який здійснює цю діяльність. Така діяльність і підготовка до неї створює оптимальні умови для розвитку та самовдосконалення особистості молоді людини.

У сучасному світі студентська молодь є найбільш мобільною соціальною групою. Саме ця категорія молоді повинна брати активну участь у вирішенні завдань, які стоять перед державою та суспільством. Адже від позиції студентської молоді в суспільно-політичному житті, активної участі в соціально-економічному та культурному розвитку країни залежатиме конкурентоспроможність країни на міжнародному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бондаренко З. П.** Волонтерська робота у вищому навчальному закладі / З. П. Бондаренко // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – № 1. – С. 25–30.
2. **Вайнілович Н. А.** Волонтерський рух у сучасному українському суспільстві: мотиваційний аспект / Н. А. Вайнілович // Методологія, теорія і практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. – 2010. – № 2. – С. 407–410.
3. Волонтерство : поради для організатора волонтерського руху / О. В. Безпалько, Н. В. Заверико, І. Д. Зверева [та ін.] ; уклад. Т. Л. Лях. – К. : ВГЦ «Волонтер», 2001. – 176 с.
4. **Дейчаківський М.** Роль громадських організацій в Україні / М. Дейчаківський // Громада. – 1995. – № 3. – С. 10–15.
5. **Крижановська Т. І.** Волонтерський рух на Харківщині: проблеми та перспективи / Т. І. Крижановська // Управління розвитком. – 2010. – № 7(83). – С. 123–124.

REFERENCES

1. **Bondarenko Z. P.** Volunteer work in high school / Z. P. Bondarenko // Bulletin Zaporizhzhya National University. – 2008. – № 1. – P. 25–30.
2. **Vaynilovich N. A.** Motivational aspect of volunteering in Ukraine / N. A. Vaynilovich // Methodology, theory and practice of sociological analysis of modern society. – 2010. – № 2. – P. 407–410.
3. Volunteering : advisor to the organizer of volunteering / O. V. Bezpalko, N. V. Zaveriko, I. D. Zvereva [that in.] ; compil. T. L. Lyakh. – K. : VGTS «Volunteer», 2001. – 176 p.
4. **Deychakivsky M.** The role of NGOs in Ukraine / M. Deychakivsky // Gromada. – 1995. – № 3. – P. 10–15.
5. **Kryzhanovskaya T. I** Volunteerism in Kharkiv: problems and prospects // Development Management / T. I. Kryzhanovskaya. – 2010. – № 7(83). – P. 123–124.
6. **Lyakh T. L.** Historical foundations of social and educational activities volunteers abroad / T. L. Lyakh // Volunteering as a resource for social work in the

6. **Лях Т. Л.** Історичні засади соціально-педагогічної діяльності волонтерів за кордоном / Т. Л. Лях // Волонтерство як ресурс соціальної роботи у громаді : зб. ст. – К. : Християн. дит. фонд, 2006. – С. 61–70.

7. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19 квіт. 2011 р., № 3236 VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/3236-17>

8. Про волонтерський рух : Закон України від 13 квіт. 2010 р., № 2118-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/748-2004-%D1%80>

9. **Сікорська Л. Є.** Толерантність в уявленнях молодих російських і німецьких волонтерів соціальної роботи / Л. Є. Сікорська. – К. : Социс, 2007. – 58 с.

10. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. – К. : Центр учб. літ-ри, 2008. – 336 с.

11. **Антилогова Л. Н.** Альтруизм и его роль в профессиональной деятельности социального работника / Л. Н. Антилогова // Социальная работа в Сибири / отв. ред. Н. И. Морозова. – Кемерово, 2004. – С. 35–55.

12. **Бобнева М. И.** Социальные нормы и регуляция поведения / М. И. Бобнева, Е. В. Шорохова. – М. : Наука, 1978. – 312 с.

13. **Вул Б.** Программы социальной помощи в американской общине педагога / Б. Вул // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт / [отв. ред. Т. Ф. Яржина, Г. Бочарова]. – М. ; Тула : АСОПИР РФ, 1993. – С. 194–200.

14. **Зверева И. Д.** Развитие социальной работы и социальной педагогики в Украине: (итоги 2 летней реализации проекта «Социальное образование в Украине») / И. Д. Зверева, Г. М. Лактинова // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 2–6.

15. **Куникина Н. П.** Теоретические и эмпирические аспекты изучения профессионально-значимых личностных качеств у волонтеров / Н. П. Куникина // Сборник научных трудов Сев-КавГТУ. Серия : Гуманитарные науки. – 2007. – № 5. – С. 25–76.

16. **Никитина Л. Е.** Феномен волонтерства в современной России / Л. Е. Никитина // Волонтер и общество. Волонтер и власть : науч.-практ. сборник / сост. С. В. Тетерский ; под ред. Л. В. Никитиной. – М. : «ACADEMIA», 2000. – С. 5–12.

17. **Норланн Э.** Проблемы этики, морали и гуманизма в практической деятельности социальных работников / Э. Норланн // Обучение социальной работе: состояние и перспективы : материалы Междунар. конгр. шк. соц. работы / [под ред. В. Г. Бочаровой]. – М., 1997. – С. 71–81.

18. **Потапова Н. А.** Групповые и личностные факторы социально-психологического климата волонтерских объединений : дис. на соискание уч. степени канд. псих. наук : 61 07-19/185 / Потапова Наталья Альбертовна. – СПб., 2006. – 215 с.

19. **Хьелл Л.** Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 1997. – 324 с.

community : a collection of articles - K. : Hristiyan. dit. Foundation, 2006. – P. 61–70.

7. On voluntary activities : Law of Ukraine on Apr 19. 2011 r., № 3236 VI [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/3236-17>

8. About Volunteering : Law of Ukraine od 13 kvit. 2010 p., № 2118-VI [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/748-2004-%D1%80>

9. **Sikorska L. E.** Tolerance in perceptions of young Russian and German volunteer social work / L. E. Sikorska. – K. : SOCIS, 2007. – 58 p.

10. Social pedagogy : small encyclopedia / [by the general editorship of prof. I. D. Zvereva]. – K. : Center educational ref., 2008. – 336 p.

11. **Antilogova L. N.** Altruism and its role in the professional activity of the social worker / L. N. Antilogova // Social Work in Siberia / editor. ed. N. I. Morozov. – Kemerovo, 2004. – P. 35–55.

12. **Bobneva M. I.** Social norms and regulation of behavior / M. I. Bobneva, E. V. Shorohova. – Moscow : Nauka, 1978. – 312 p.

13. **Wool B.** Social assistance programs in the American community educator / B. Wool // Theory and Practice of Social Work: domestic and foreign experience / [Ed. T. F. Yarkina, G. Bocharova]. – M. ; Tula : ASOPiR the Russian Federation, 1993. – P. 194–200.

14. **Zvereva I. D.** Development of social work and social pedagogy in Ukraine: (results of 2 years of the project «Social Education in Ukraine») / I. D. Zvereva, G. M. Laktionova // Practical Psychology and Social Work. – 2001. – № 4. – P. 2–6.

15. **Kunikina N. P.** Theoretical and empirical aspects of the study of professionally significant personal qualities of volunteers / N. P. Kunikina // Collection of scientific works NCSTU. Series : Humanities. – 2007. – № 5. – P. 25–76.

16. **Nikitina L. E.** The phenomenon of volunteering in modern Russia // Volunteer and society : Volunteer and power Scientific-practical collection / Comp. S. V. Tetersky ; ed. L. V. Nikitinoy. – M. : «ACADEMIA», 2000. – P. 5–12.

17. **Norlann E.** Problems of ethics, morality and humanism in the practice of social workers / E. Norlann // Social Work Education: Status and Prospects : Materials of Intern. Congreve. sch. soc. work / [ed. V. G. Bocharova]. – M., 1997. – P. 71–81.

18. **Potapova N. A.** Group and personal factors of socio-psychological climate of voluntary associations : Dis. cand. psych. sciences : 61 07-19 / 185 / Natalya Albertovna Potapova. – SPb., 2006. – 215 p.

19. **Hielle L.** Theories of Personality / L. Hielle, D. Zigler. – SPb. : Piter, 1997. – 324 p.